

УДК 342.52:94(477)«14/19»

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ ЗА МАГДЕБУРЗЬКИМ ПРАВОМ

М. Кобилецький

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті проаналізовано правовий статус жінки за маґдебурзьким правом. Описано вількери, ортілі, Саксонське Зерцало, міські книги та інші джерела маґдебурзького права, які були основою для визначення статусу жінки. Проведено порівняльний аналіз правового статусу жінки за маґдебурзьким правом та іншими тогочасними кодексами права.

Ключові слова: маґдебурзьке право, Саксонське Зерцало, ортілі, вількери, правовий статус.

Маґдебурзьке право є різновидом німецького міського права, пов'язане зі створенням і розвитком німецьких та європейських міст. Воно виникло в місті Маґдебурзі, яке є одним з найстаріших німецьких міст. Правовою основою для виникнення маґдебурзького права став привілей архієпископа Віхмана та купецьке право Маґдебургу [1, с. 51]. До джерел маґдебурзького права належать правові роз'яснення (повідомлення вайсттюмери, офенген, шпрехен), що надавались Маґдебургом для філіальних міст з метою врегулювання правових відносин за зразком головного міста. Важливу роль у функціонуванні маґдебурзького права відіграли «ортілі» (Ordele, Urthell), у перекладі з німецької судові рішення або вироки. Ортілі приймалися з кримінальних і цивільних справ. Вони ґрунтувались на Саксонському Зерцалі, Маґдебурзькому Вейхбільді та інших джерелах маґдебурзького права [2, с. 280]. Ортілі складались з двох частин із запитань і відповідей. Шиффенський стіл Маґдебургу надсилав їх на запит інших міст. Також використовувались ортілі інших міст, так званих філіальних міст маґдебурзького права: Вроцлав (Бреслау), Краків, Познань (Позен). Ортілі укладали за хронологічним (у процесі надходження) або систематичним принципом [2, с. 280–281]. До несистематичних збірників ортілів професор Торунського університету К. Камінська зачислює краківсько-вродлавський збірник ортілів створений наприкінці XIV ст., який широко використовувався у Польщі, Пруссії та на західноукраїнських землях [1, с. 67–68]. Вродлавсько-Краківський збірник містив ортілі, які шиффени Маґдебургу надсилали для Вродлава і Кракова. Значна кількість ортілів знаходилась у Торунському кодексі XIV–XV ст., Познянському кодексі, в якому містилися ортілі з 1397–1427 рр. [1, с. 68–69]. До систематичних збірників ортілів належать «Маґдебурзькі питання», створені невідомим автором у період між 1386 та 1402 рр., та маґдебурзько-вродлавське систематичне шиффенське (лавниче) право, створене близько 1370 р. на основі ортілів та правових роз'яснень, які надавались шиффенами Маґдебургу для Вродлава [3, с. 153]. Систематичне шиффенське право складалося з п'яти книг, у першій книзі містилися норми, що регулювали міське самоврядування, у другій – питання процесуального права, у третій – аналізували позови, які використовувались у міських судах; четверта книга – спадкове і сімейне право, а п'ята книга містила окремі правові дефініції [3, с. 153–154].

На основі Саксонського Зерцала, правових роз'яснень, магдебурзького Вейх-більду й ортілів виникають різні книги міського права, що також стали джерелами магдебурзького права. До них належить «Книга знаків відмінностей», «Старе кульменське (хелмінське) право», «IX книг магдебурзького права», «Книга міського права міста Легниці», «Познанська книга магдебурзького права», «Квіти магдебурзького права», «Квіти Саксонського Зерцала» та ін. [1, с. 66–69].

Поряд із звичаєвим правом, ортілями, привілеями володарів, важливе місце серед джерел магдебурзького права займають вількери у перекладі з німецької – «сваволя». Вількери мали локальний характер, їх ухвалювали міські ради, а затверджували міщани. Вількери приймалися з питань, не врегульованих правом, згідно з глосами Йоганеса фон Буха, що увійшли до Саксонського Зерцала і магдебурзького права [4, с. 87–93]. Відомий дослідник магдебурзького і любенського права В. Ебель дав таке визначення цим правовим нормам: «Вількери – це право, що встановлене тією чи іншою спільнотою на визначений термін, яке стосувалося цієї людської спільноти» [5, с. 17]. Вількери приймалися на загальних зборах міщан. У німецьких містах вони отримали назву «бурдинг». Вимоги до вількерів російський дослідник А. Рогачевський поділив на дві групи: до першої належали вимоги, що не могли міститися у вількерах – заборона обмежувати місцевих феодалів без їхньої згоди, суперечити писаному праву, регулювати правовідносини у церковній сфері [6, с. 87–93]. Другу групу становили вимоги, передбачені у тексті вількерів. Зокрема, їх приймали на потреби міста, вони мали бути справедливими і загальнозрозумілими та корисними для всіх мешканців міста. За межами міста вількери втрачали чинність і шиффенський суд Магдебургу надзвичайно рідко під час прийняття судових рішень і вироків використовував вількери інших міст [6, с. 82]. Прийняття вількерів припинено у XVIII ст. До цього часу правовий акт, що приймався мешканці міста, мав вищу юридичну силу, ніж норми загальнодержавного права.

Сучасні німецькі дослідники поділяють джерела магдебурзького права на офіційні (автентичні) та неофіційні (неавтентичні). До офіційних належать джерела, які містять правові норми, що ґрунтувалися на основі ортітів і правових роз'яснень шиффенського столу Магдебургу та шиффенських столів інших міст, що використовували магдебурзьке право [3, с. 134]. На відміну від автентичних, у неавтентичних джерелах не обмежувалися переписуванням магдебурзьких ортітів і правових роз'яснень, а спробували їх удосконалити [6, с. 9]. Для цього з Саксонського Зерцала, ортітів, правових роз'яснень та інших джерел створено, відповідно до поглядів їхніх авторів, нові джерела права. Згодом узято до уваги законодавство окремих місцевостей, звичаєве право, судову практику та римське право [7, с. 76].

Правовий статус жінки визначали у Саксонському Зерцалі, вількерах, правових роз'ясненнях, ортілях, автентичних та неавтентичних джерелах магдебурзького права. Так у Саксонському Зерцалі де йдеться про види опіки для дівчини, заміжньої жінки та вдови сказано: «Якщо чоловік не є соціально-рівним своїй жінці, він і надалі залишається її опікуном, а вона його законною дружиною» [8, с. 45]. Якщо чоловік помирає, то наступний її родич з боку батька, який повинен зайняти місце опікуна. Це, своєю чергою, не означало, що дівчата та вдови були вільними від чоловічої опіки, яку виконував батько або інший чоловік по лінії батька після його смерті [8, с. 47]. Відповідно Саксонського Зерцала жінки зобов'язувалися мати опікуна, який представляв їх у суді, брав участь у ділових справах і репрезентував інтереси жінки та давав дозвіл на одруження дівчини чи

овдової жінки. Опікуни могли бути замінені в судовому порядку на представника суду, але це не стосувалось опікунів чоловічої статі, що перебували у шлюбі. Жінка-вдова та укладання жінкою шлюбу за магдебурзьким правом мало лише заміну одного опікуна чоловічої статі на іншого [8, с. 45]. Пожиттєве опікунство за Саксонським Зерцалом охоплювало опіку над дівчатами і жінками будь-якого віку і соціального стану. Із цього доходимо висновку, що жінка після смерті чоловіка у будь-якому випадку не могла володіти правовою та судовою опікою над малолітніми дітьми. Магдебурзьке право практично слово в слово перейняло положення і щодо опікунства із Саксонського Зерцала [5, с. 9]. Своєю чергою, магдебурзьке право містило низку положень, що розширювали права жінок, а це надавало право опіки самим жінкам. Також за магдебурзьким правом та Саксонським Зерцалом найближчий родич жінки, який досягав 12-річного віку, враховуючи повнолітнього сина та брата, міг виконувати обов'язки опікуна. Опікуни, як засвідчують історичні джерела, дуже часто користувалися та на власний розсуд розпоряджались майном своїх підопічних жінок. Внаслідок чого жінки за захистом своїх прав зверталися до органів міського самоврядування. Так, наприклад у 1547 р. вдова Ганна Гемпіхенн з Вроцлава (Бреслау) виграла судову справу проти опікуна чоловіка її дочки, котрий хотів без згоди дружини продати два будинки, сад та рухоме майно, що їй належало. Також вдова Пауля Родітера із Вроцлава домоглася успіху у судовій справі у 1443 р. проти її власного опікуна та опікуна її дітей, який використовував грошові кошти її померлого чоловіка. У шиффенських ортіях та правових повідомленнях Магдебургу XV ст. містяться дані про спроби вдів самостійно захищати власні права у судах. Причому у цих випадках шиффени (присяжні) до початку процесу призначали судового опікуна [5, с. 293]. Питання опіки над дівчатами та вдовами у джерелах магдебурзького права та судовій практиці залишалися незмінними до кінця XVI ст. Чоловіки і опікуни майже завжди протидіяли бажанню жінок самостійно розпоряджатися власним майном. За нормами магдебурзького права і Саксонського Зерцала до Тридентського собору 1563 р. не заборонялось укладення шлюбу без чіткого дотримання норм канонічного права [5, с. 293]. Діти з цього шлюбу вважалися законнонародженими і відбувався перехід жінки під опіку чоловіка. Майнова і особисто-правова опіка чоловіка над дружиною тривала впродовж усього періоду шлюбу і завершувалася у випадку смерті чоловіка чи розлучення. Після розлучення родина жінки отримувала право опіки назад, а у випадку смерті чоловіка це право переходило до дорослих чоловіків родини чоловіка [9, с. 36]. Якщо вільна жінка виходила заміж за невілляного чоловіка, то вона набувала його статусу, тоді як невілляна чи нижча за соціальним статусом жінка не могла перейти у вищий правовий статус чоловіка. Діти нерівних за станом батьків відповідали принципу «нижчої руки», за яким їх зачисляли до стану біднішого з батьків [9, с. 92]. Усі ці положення магдебурзького права були чинними у разі повторного одруження, розлучення та смерті чоловіка, коли жінка ставала вдовою. Разом із особисто-правовим статусом жінки у такому шлюбі врегульовувалися питання щодо сімейного та спадкового права. У магдебурзькому праві та Саксонському Зерцалі трапляється термін «ранній подарунок», що означає дарування майна жінці чоловіком у разі укладення шлюбу [10, с. 24]. Подарунок ставав матеріальною гарантією жінки у випадку смерті її чоловіка і складався з певної грошової суми або рухомого майна. Своєю чергою вдова не отримувала подарунок у повному обсязі, якщо померлому чоловікові не виповнилося 30 років [5, с. 86–87]. Якщо вдова разом з неповнолітніми дітьми залишалась у будинку до поділу спадщини

між повнолітніми дітьми чоловіка, то вона отримувала усю суму подарунка після поділу спадщини. Цей випадок не стосувався перебування дружини у стані вагітності. У випадку, коли дружина померла або подружжя розлучилося, то подарунок повністю повертали чоловікові. Такий випадок стався 1452 р. у Вроцлаві, коли дружина отруїла чоловіка і вейтівсько-шиффенський (лавничий) суд міста прийняв рішення позбавити вдову та її неповнолітніх дітей права на спадщину та шлюбний подарунок [5, с. 716]. Під час шлюбу подарунок зберігався у чоловіка. Він міг користуватися ним і навіть продати його. На основі шиффенських (лавничих) ортілів XII ст. шлюбний подарунок після смерті чоловіка передавали дружині і лише після цього проводили розрахунок із кредитором. На відміну від Магдебургу, де наявність подарунка підтверджувалося у костелі клятвою перед святими, в інших містах магдебурзького права факт подарунку необхідно було підтвердити перед судом. Траплялися випадки, коли чоловік обіцяв майбутній дружині подарунок у присутності батьків і свідків, і якщо свідки присягали, що угода відбулася, то зазвичай шиффени Магдебургу вирішували спір на користь вдови. Були також випадки, коли свідки підтверджували протилежне, то суд відмовляв у задоволенні позовних вимог. Частина майна чоловіка йшла на утримання дружини, яке чоловік із власної волі міг передати дружині. До такого майна на належало рухоме майно, гроші і навіть селяни-кріпаки [8, с. 154]. Цим майном дружина могла вільно користуватися та розпоряджатися, але своєю чергою, право продати майно необхідно було підтверджувати у суді. У випадку смерті жінки це майно, на відміну від шлюбного подарунка, можна було передати у спадок. Право на позиттєве утримання за магдебурзьким правом і Саксонським Зерцалом, на відміну від римського права та інших тогочасних європейських кодексів, забезпечувало певну економічну самостійність [5, с. 133]. Таке утримання, на відміну від шлюбного подарунку, залишалося за жінкою на все її життя навіть у випадку повторного одруження. В цілому магдебурзьке право забезпечувало жінкам певні економічні і соціальні права через володіння шлюбним подарунком і позиттєвим утриманням з послабленою чоловічою опікою, управляти майном і речовими правами та використовувати його на власний розсуд за умови, що вони отримали його на основі добровільної згоди чоловіка в разі укладення шлюбу чи під час подружнього життя [11, с. 116]. За відсутності такої згоди жінка майже нічого не отримувала. Все майно жінки за магдебурзьким правом після того, як вона вступала у шлюб, переходило у власність чоловіка, який міг ним вільно розпоряджатися. На відміну від Саксонського Зерцала, за магдебурзьким правом жінки зберігали за собою, яке вони отримували до одруження або у випадку розлучення, і після смерті чоловіка воно переходило до дружини. Після смерті матері її майно переходило дітям, а за відсутності дітей – спадкоємцям, які були по її лінії споріднення. Отже, за магдебурзьким правом і Саксонським Зерцалом окрім майна чоловіка було майно жінки, що складалося з майна набутого до шлюбу, спадкового майна, шлюбного подарунку, позиттєвого утримання та ін. [11, с. 116]. За магдебурзьким правом і Саксонським Зерцалом до особистого майна жінки належало її рухоме майно. Шиффенський суд Магдебургу за весь період його існування у своїх ортілях та інших рішеннях завжди залишав за жінкою їхнє нерухоме майно незалежно від того, було це спадкове майно після смерті чоловіка чи майно жінки після розлучення [5, с. 131]. Після смерті жінки її рухоме майно переходило до спадкоємців по жіночій лінії [8, с. 141]. До рухомого майна жінки належав одяг, прикраси, домашнє приладдя, постіль, скатертини, подушки,

рушники, вівці і гуси та ін. Перелік такого майна постійно змінювався. Зокрема, за правовими роз'ясненнями міської ради Магдебургу для Вроцлава 1261 і 1304 рр. до рухомого майна жінки належали книжки [10, с. 240–279]. З 1476 р. до такого переліку додалися ложки, чайники, чашки, столи, лавки, хідники, дзеркала, ножиці та ін. [5, с. 490–491]. У рішеннях магдебурзького шиффенського столу було зазначено, що рухомі речі до поділу спадщини необхідно було передати вдові або її найближчим родичам жіночої статі. У судовій практиці дуже часто виникали проблеми у випадку, коли кредитори чоловіка вимагали рухоме майно жінки використати для покриття боргу. З 1400 р. шиффени Магдебургу у всіх таких скаргах приймали рішення на користь жінки зазначаючи, що «вдова не зобов'язана покривати борги чоловіка за рахунок її рухомого майна» [5, с. 208]. У судовій практиці виникали труднощі з передачею рухомого майна після смерті жінки, якщо її дочки були неповнолітніми і не могли ще претендувати на рухоме майно або чоловік дарував його новій дружині. У більшості судових рішень шиффенів Магдебургу рухоме майно матері і у вищеперелічених випадках передавалось її дітям [5, с. 355–357]. Для незаміжніх дочок магдебурзьке право давало змогу надання нерухомого майна до або після укладення шлюбу. Така жінка у випадку наявності незаміжніх сестер не могла претендувати на нерухоме майно матері. Незаміжні жінки могли володіти і розпоряджатися нерухомим, спадковим та іншим майном лише зі згоди опікуна [11, с. 132]. Спадкове майно чоловіка за Саксонським Зерцалом переходило не до його жінки, а до його дітей, а спадкове майно жінки переходило до чоловіка. Якщо чоловік помирав, не маючи дітей, спадщину отримував батько або мати, а брати мали перевагу перед сестрами. За магдебурзьким правом, на відміну від Саксонського Зерцала, на спадщину могли претендувати сини і дочки у рівних частинах, а вдова нічого не отримувала [5, с. 483]. У випадку смерті неповнолітніх дітей успадковував лише батько. Також за магдебурзьким правом не лише вдови, але і дочки та сестри могли спадкувати після братів, якщо вони отримали нерухоме майно під час одруження. У цьому випадку брати отримували свою частку спадкового майна, а мати – рухоме майно і кошти, що надавались їй на утримання [5, с. 200–203].

Магдебурзьке право і Саксонське Зерцало врегульовували статус жінки і у кримінально-правовій сфері. Вони стосувалися злочинів, вчинених відносно жінки і самими жінками: зґвалтування, подружня зрада, розпуста, багатоженство, аборти, вбивство новонароджених дітей та інших злочинів. Жінки за магдебурзьким правом не мали рівних прав з чоловіками у сферах кримінального права [11, с. 134–135]. Так, незаміжні жінки, котрі займалися розпустою з одруженими чи неодруженими чоловіками – у судових вироках (ортилях) позначалися терміном «баби» і їх виставляли біля прангера (ганебного стовпа) та виганяли з міста [5, с. 62–63]. Водночас чоловіків за аналогічні дії не притягували до жодної відповідальності. У випадку зґвалтування лише жінка повинна була надавати докази цього у формі ран та пошкоджень. Тільки у тому випадку, коли свідки бачили чоловіка під час зґвалтування, а жінка намагалася протидіяти цьому голосом та іншими способами, то гвалтівника можна було притягнути до суду і засудити до смертної кари через відрубання голови [10, с. 94]. У випадку, коли не було свідків та інших доказів (синців, одягу тощо), то чоловік міг зняти з себе обвинувачення, склавши судову присягу. Таку ж процедуру жінкам було заборонено. Подружня зрада, вчинена одруженою жінкою, за магдебурзьким правом передбачала смертну кару, а чоловіка можна було притягнути до відповідальності за зганьблення честі іншого чоловіка та його родини [5, с. 121–124]. Окрім дослідники зазначають, що магдебурзьке право і

Саксонське Зерцало взагалі не визнавали жіночої честі, а лише захищали честь родини, до якої належала жінка. Магдебурзькі шиффени у своїх рішеннях вказували, що обвинувачений міг зняти з себе звинувачення, склавши відповідну присягу а до початку XVI ст. існувала дуель як спосіб виправдання [11, с. 136]. За зроблений аборт, під час якого використовували спеціальні трави, чоловік і жінка засуджувались до биття батогами та вигнання з країни. У випадку вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини шиффени (лавники) у будь-якому випадку засуджували винних до смертної кари. Згодом смертну кару замінювали на бичуванням батогами у поєднанні з довічним вигнанням з держави. У таких справах жінки мали певні переваги перед чоловіками, яких засуджували до смертної кари. Наприкінці XV ст. на магдебурзьке право та на рішення шиффенних (лавничих) суддів міст, що володіли магдебурзьким правом, посилюється вплив кримінального кодексу імператора Священної римської імперії німецької нації Карла V, що отримав назву «Кароліна» [11, с. 137]. Після поширення «Кароліни» жінки і чоловіки притягувалися однаково за вчинення аналогічних злочинів, у тому числі за які раніше чоловіків майже не карали.

За багатоженство з 1588 р. чоловіки були засуджені до смертної кари шляхом відрубання голови на відміну від попереднього покарання биття батогами та вигнання з країни. За подружню зраду чоловіка з одруженою жінкою після бичування батогами виганяли з країни. Подружня зрада одруженого чоловіка з одруженою жінкою тягла за собою смертну кару, але обманута дружина чоловіка могла скасувати вирок, сказавши, що вона прощає свого чоловіка. Кримінальний кодекс Карла V («Кароліна»), на відміну від магдебурзького права і Саксонського Зерцала, запровадив для чоловіків і жінок однакові міри покарання, щоправда зробивши їх більш суворим.

У період Середньовіччя в Німеччині, як і в інших європейських державах, де набуло чинності магдебурзьке право, статус жінки значно відрізнявся від статусу чоловіка у правовій сфері. Жінки за магдебурзьким правом та іншими правовими системами європейських країн володіли обмеженою правоздатністю та дієздатністю, також не могли самостійно захищати свої права та права своїх дітей. Їхні інтереси репрезентували батько, чоловік або інші опікуни чоловічої статі. У сфері кримінального права жінки і чоловіки почали вирівнюватись у правах у XVI ст. від часу прийняття Кодексу Карла V («Кароліни»).

Список використаної літератури

1. *Kamińska K.* Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. : studium historycznoprawne / Krystyna Kamińska. – Toruń : UMK, 1990. – 235 s.
2. *Stobbe O.* Geschichte der deutschen Rechtsquellen / bearb. Otto Stobbe. – Leipzig : Duncker & Humboldt. – Bd. 1. – 1860. – 516 S. ; Bd. 2. – 1864. – 529 S.
3. *Meuten L.* Die Erbfolgeordnung des Sachsenspiegels und des Magdeburger Rechts : ein Beitrag zur Geschichte des sächsisch–magdeburgischen Rechts / Ludger Meuten. – Frankfurt am Main ; Berlin ; Bern ; Bruxelles ; New York ; Oxford : Wien : Lang 2000. – 351 S.
4. *Рогачевский А.Л.* Меч Роланда. Правовые взгляды немецких горожан XIII–XVI в.в. / А.Л. Рогачевський. – СПб., 1996. – 155 с.
5. *Ebel F.* Magdeburger Recht / hrsg. von Friedrich Ebel. – Köln ; Böhlau, 1983. – Bd. 1. : Die Rechtssprüche für Niedersachsen. – XXIV, [2], 367 S.
6. *Buchda G.* Die Schöffenspruchsammlung der Stadt Pössnek / Gerhard Buchda. – Weimar : Böhlau, 1962. – Bd. 3 : Die Bedeutung der Sammlung für die allgemeine Rechtsgeschichte : Ordnung der Sprüche nach Rechtssachen. – XII, 150 S.

7. *Кобилецький М.* Магдебурзьке право в Україні (XIV- перша половина XIX ст.): Історико-правове дослідження. – Львів : ПАІС, 2008. – 406 с.
8. Саксонское Зерцало: понятия, комментарии, исследования / Академия наук СССР. Ин-т государства и права: отв. ред. В.М. Корецкий. – М. : Наука, 1985. – 271 с.
9. Sackenspiegel landrecht. Hanover, Korl August Eckhard, 1995 – 895 S.
10. *Gaupp E.-Th.* Das alte Magdeburgische und Hallische Recht: ein Beitrag zur deutschen Rechtsgeschichte / Ernst Theodor Gaupp ; neudr. d. Ausg. Breslau, 1826. – Aalen : Scientia, 1966. – 354 S.
11. *Labouvie E.* Swischen Geschlechtsvormund scheidt und eingeschränkter Rechtsfähigkeit. Frauen im.

ПРАВОВОЙ СТАТУС ЖЕНЩИНЫ ЗА МАГДЕБУРГСКИМ ПРАВОМ

М. Кобылецкий

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье проанализирован правовой статус женщины за магдебургским правом. Проанализированы вилькеры, ортили, Саксонское Зерцало, городские книги и другие источники магдебурзького права, в которых был урегулирован статус женщины. Проведен сравнительный анализ правового статуса женщины за магдебургским правом и другими тогдашними кодексами права.

Ключевые слова: Магдебургское право, Саксонское Зерцало, ортили, вилькеры, правовой статус.

THE LEGAL STATUS OF WOMEN ACCORDING TO MAGDEBURG LAW

М. Kobylets'kyj

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str., 1, UA – 79000, Lviv, Ukraine*

The article analyzes the legal status of women according to Magdeburg Law. Vilkery, ortyli, Sachsenspiegel, urban books and other sources of Magdeburg Law, which settled status of women, were analyzed. A comparative analysis of the legal status of women according to Magdeburg Law and other codes of law was provided.

Key words: Magdeburg Law, Sachsenspiegel, ortyli, vilkery, legal status.

*Стаття: надійшла до редакції 26.12.2012
прийнята до друку 14.01.2013*